

EL TRACTAMENT DELS MANLLEUS EN LA TERMINOLOGIA CATALANA: CRITERIS I NOVES PERSPECTIVES

Rosa COLOMER I ARTIGAS

Directora del TERMCAT

Xavier FARGAS I VALERO

Cap de l'Àrea de Normalització Terminològica

The abstract can be found at the end of the article.
Resumen al final del artículo.

EL TRACTAMENT DELS MANLLEUS EN LA TERMINOLOGIA CATALANA: CRITERIS I NOVES PERSPECTIVES¹

Dins del conegut fenomen d'incorporació constant de noves unitats al cabal lèxic d'una llengua, un dels aspectes que més destaquen és el tractament que es dona als nous termes que arriben a la llengua amb formes manllevades. En aquest article ens proposem descriure els criteris generals que aplica el Centre de Terminologia TERMCAT a l'hora d'estudiar els manlleus dels àmbits científics i tècnics. Veurem alguns elements que caracteritzen el manlleu, quines noves tendències es poden observar els últims anys en aquest terreny —alguna de les quals pot ser un reflex de canvis profunds que afecten els processos generals d'innovació lèxica—, quins elements es tenen en compte en els estudis previs a una decisió i quina importància relativa té cadascun d'aquests elements respecte dels altres; i, finalment, presentarem molt breument com s'organitza la normalització terminològica² a Catalunya.

1. Agraïm les observacions que Dolors Montes ens ha fet després de la lectura d'un esborrany d'aquest text, que ens han permès millorar-ne la versió definitiva.

2. Tot i que el concepte de *normalització terminològica* ha de ser prou conegut per als lectors de la REVISTA DE LLENGUA I DRET, recordem que amb aquesta expressió ens referim específicament a la fixació de les formes catalanes més adequades per designar els nous conceptes que sorgeixen en els àmbits científics i tècnics. La normalització terminològica és concebuda, generalment, com una tasca d'equip en què participen lingüistes, terminòlegs i especialistes de l'àmbit propi de cada terme estudiat.

1. EL MANLLEU: UN PROCEDIMENT MÉS DE FORMACIÓ DE TERMES

Quan es tracta d'analitzar el tractament dels manlleus convé recordar, malgrat que pugui semblar una obvietat, que el manlleu és un més dels procediments habituals de què disposen les llengües per a l'enriquiment lèxic. Sense cap voluntat d'exhaustivitat, en el quadre adjunt en recollim alguns altres, sempre tenint en compte que cadascun és en realitat tot un món i que sovint en una mateixa forma neològica es poden combinar més d'un procediment de creació:

<i>Procediment de formació de termes</i>	<i>Exemples</i> ³
derivació	cavista, internalisme
composició	mediateca, pentaquisdodecaedre
canvi, ampliació o restricció de significat	davantall, filigrana, inferioritat
sintagmació	índex de xafogor, prova de la suma dels rangs de Wilcoxon
acronímia, siglació, abreviatura	SQL, R+D
onomatopèia	clic

I encara, dins del que es pot entendre com a manlleu, també caldria distingir procediments no exactament iguals:

- *manlleu extern*: es dóna quan la forma manllevada és pròpia d'una altra llengua (*ready-made*, *sebkha*, *tegula mammata*, etc.);
- *manlleu de sentit (calc)*: es dóna en els casos en què es tradueix literalment un terme que en una altra llengua designa un determinat concepte, i s'utilitza aquesta traducció literal per designar el concepte també en la llengua d'arribada (*ratolí*, *galeta* [en informàtica], *flux de caixa* [en economia], etc.).

En aquest treball ens fixem en els manlleus externs i en els calcs perquè són els recursos d'incorporació de nous mots que el parlant identifica com a aliens al sistema i que, per aquest motiu, han estat sovint considerats un perill per a la configuració de la llengua (cosa que justifica, al costat de la

3. Pràcticament tots els exemples que se citen en aquest article són termes normalitzats pel Consell Supervisor del TERMCAT. Si el lector sent curiositat per conèixer-ne les definicions o els equivalents en altres llengües, pot consultar tota aquesta informació a la Neoloteca, la base de dades de termes normalitzats (<www.termcat.net/neoloteca>).

interferència ortogràfica i gramatical del castellà, la publicació de diccionaris de barbarismes).⁴

2. TRACTAMENT MORFOLÒGIC DE LES FORMES MANLLEVADES: ADOPCIÓ O ADAPTACIÓ

Els conceptes que arriben vehiculats amb un manlleu d'una altra llengua poden incorporar-se al cabal lèxic de maneres diverses: se'n pot popularitzar una alternativa creada amb algun dels recursos que abans hem comentat propis del sistema lingüístic d'arribada o bé, des d'una perspectiva morfològica, se'n pot adaptar la forma a la fonètica o a la morfologia de la llengua d'arribada. En alguns casos també es pot adoptar directament la forma manllevada sense fer-hi cap modificació. Més endavant veurem alguns factors que poden explicar les raons que justifiquen un tractament o un altre en cada cas concret, però és interessant aturar-se un moment a descriure quins elements caracteritzen els processos d'adaptació i d'adopció.

Adaptació

Es pot considerar que el procediment històric més general ha estat el de l'adaptació, de manera que formes com ara *maco*, *túnel*, *espagueti* o *xampany* s'han adaptat a la fonètica i a la morfologia catalana. Pot ser interessant adonar-se que aquesta adaptació de vegades comporta una conversió fonètica (com en el cas de *maco*, en què el fonema /x/ de la forma original castellana *majo*, en principi inexistent en català, és substituït per una pronúncia velar sorda);⁵ de vegades es fa a partir de la realització fonètica

4. Des d'una perspectiva estricta, es podria arribar a considerar com un tipus de manlleu intern tots els casos en què es restringeix o es canvia el sentit d'un terme patrimonial de la llengua per utilitzar-lo en un determinat àmbit d'especialitat amb un sentit específic (*utilitat* [en informàtica], *vida* [en gemmologia], etc.), i també els casos en què per designar nous conceptes es recorre a formes d'àmbit dialectal restringit o que havien caigut en desús (*altressí*, *regnatge*, *xel*, etc.).

5. Observem, tanmateix, que qualificar una pronúncia d'inexistent en una determinada llengua s'ha d'entendre com una convenció, i que es refereix al sistema general de la llengua. En realitat, un fet que avui s'ha generalitzat —almenys en l'àmbit català—, i que veurem més endavant que té també altres conseqüències, és el coneixement molt habitual de més d'una llengua, de manera que avui es pot considerar també general el coneixement de la pronúncia original de mots com *pijo*, *hardware*, *gouache*, *mezzosoprano*. En aquest context, és curiós adonar-se que la generalització de grafies que responguin a adaptacions fonètiques

en la llengua de partida, com en el cas del sonor *xampany*, però de vegades es fa a partir de la forma escrita, com en el cas de *túnel* (si s'hagués partit de la pronúncia probablement s'hauria adaptat com a *tànel);⁶ i de vegades implica canvis morfològics, com en el cas d'*espagueti*, que en la llengua original és plural i que en canvi en l'adaptació és singular i forma el plural regularment, és a dir, afegint-hi una *essa*.

Adopció

Generalment es recorre a l'adopció directa del manlleu per algun dels motius següents, o per una combinació de diversos d'aquests motius:

- per l'extensió molt general de l'ús de la forma manllevada, com en els casos de *croissant*, *geisha* o *whisky*;
- per l'ús exclusiu d'una forma en àmbits restringits, com en el cas d'alguns llatínismes emprats en arqueologia (*as libralis*, *damnatio memoriae*, etc.);
- perquè fa referència a realitats físiques o culturals allunyades de la llengua d'arribada, com en els termes de geografia física que designen formacions de relleu inexistents a les zones de parla catalana (*kame*, *klippe*, *kopje*, etc.);⁷
- perquè l'adaptació en desfiguraria la forma fins al punt de fer-la irrecognoscible; de fet, aquest motiu es combina amb qualsevol dels altres, o s'hi afegeix, de manera que certes adaptacions esdevenen pràcticament impossibles.⁸

---

respon a raons difícils de sistematitzar, i que segurament també tenen a veure amb altres raons com l'extensió de l'ús, el grau de deformació gràfica, els fonemes afectats, etc. Així, avui no sembla possible que mai s'arribin a generalitzar adaptacions com ara *pico* (per *pijo*) o *àrver* (per *hardware*), però en canvi *guaix* ja és una forma normativa, i probablement no sorprendria tant, en comparació amb les dues primeres, una adaptació com *metzosopra*.

6. No totes les formes manllevades d'una mateixa llengua s'adapten de la mateixa manera. Per exemple, formes franceses femenines acabades en *-ette* de vegades s'han adaptat amb la terminació femenina catalana *-eta* (*ruleta*, *carpeta*) i de vegades —especialment les que s'han manllevat més recentment— amb la terminació masculina *-et* (*baguet*, *casset*).

7. Vegeu, però, més endavant, les reflexions que fem sobre la «globalització» de la terminologia.

8. A part dels casos que ja hem vist a la nota 5, el Consell Supervisor del TERMCAT també ha considerat d'adaptació difícil casos com *au-pair*, *boutique*, *brie*, *byte*, *mousse*, *office*, *plug-and-play*, etc.

3. NOVES PERSPECTIVES EN EL TRACTAMENT DELS MANLLEUS

a) *Xenismes i globalització*⁹ *terminològica*

En algunes de les demandes de normalització recents es pot comprovar que el fenomen de la globalització afecta el coneixement que tenen del món les diferents persones, cultures i societats i, per tant, afecta també la terminologia i, en general, la neologia. Casos com *serdab*, *dàgoba/stupa*, *gigunu* (art), *mab-jong*, *auale* (jocs), *stavkirke* (arqueologia), *burca* (indumentària), *haiku* (literatura), *xaria* (religió), fa un cert temps s'haurien considerat casos evidents de *xenisme*, és a dir, de 'mot estranger que designa una realitat d'una altra cultura i que és difícil de traduir' (DIEC), i amb prou feines s'haurien pogut documentar en enciclopèdies o llibres molt especialitzats. Així, al TERMCAT (1990) es pot llegir aquest criteri per al tractament d'aquest tipus de manlleus:

«Alguns tipus de manlleus molt específics no semblen reclamar cap intervenció, ni positiva ni negativa. Aquests manlleus són els següents:

- els xenismes, que denominen realitats d'una altra cultura.
ex. *bistrot*, *condottiero*, *ikastola*, *bobby*, *signoria*, *geisha*
- els manlleus de moda.
ex. *beatiful people*, *happy few*, *yuppy*, *movida*, *punk*, *progre*.»

Avui, però, és molt més habitual que la societat en general tingui accés al coneixement d'aquestes realitats d'altres cultures, ja sigui directament (viatges, amistats), ja sigui indirectament (mitjans de comunicació, Internet). La necessitat denominativa, doncs, es fa molt més evident, i la generalització dels conceptes comporta també la generalització de les denominacions. Per tant, cada vegada és més difícil considerar que un determinat concepte no necessita una denominació específica en una determinada llengua. En aquest context adquireixen molta rellevància les propostes d'adaptació, transcripció o transliteració de llengües amb alfabetos diferents del nostre, per assegurar que les formes que es popularitzin s'adiguin amb els criteris generalment acceptats pels especialistes de cada llengua (com en els casos de *burca* o *falàfel*).¹⁰

9. De fet, el mateix terme *globalització* és un manlleu generalitzat a partir de la forma anglesa. En català aquest concepte probablement hauria estat denominat amb més naturalitat amb la forma *mundialització*, que s'ha normalitzat com a sinònima.

10. Anant una mica més enllà de l'àmbit estrictament terminològic, el mateix s'esdevé

A més d'ampliar-se les necessitats denominatives, la generalització de coneixements de realitats alienes a la pròpia cultura té altres condicionants, que tot just apuntem a continuació, però que sens dubte mereixen una anàlisi detallada.

b) Noms populars d'espècies botàniques i zoològiques

S'esdevé un fenomen similar amb les denominacions de plantes, animals i realitats físiques aliens al territori de parla catalana o als territoris més propers. I s'observa que no sempre la llunyania geogràfica és motiu suficient per ignorar una necessitat denominativa real. Així, un especialista en ictiologia es pot sorprendre que busquem una denominació catalana per al *Ceratoscopelus maderensis*, un peix sense cap interès comercial i que només es troba en aigües atlàntiques, però no se sorprendrà pas que se li demani pel nom d'allò que els mitjans de comunicació van difondre amb la forma *halibut* o *fletán negro*, i que es veu que encara es pesca en aigües més allunyades, perquè al darrere hi ha un evident interès comercial.

c) Pronúncia dels manlleus

Quan s'adopta un determinat manlleu i s'introdueix en els inventaris lexicogràfics o terminològics, es planteja l'interrogant sobre la pronúncia que se n'ha de fer. Aquest interrogant és un reflex de la importància que la lingüística actual ha de donar necessàriament a la llengua parlada, que anys enrere no era tan valorada. Avui un nou terme ha de ser immediatament «pronunciable» en ràdios i televisions, i els organismes estandarditzadors han de procurar oferir respostes a aquesta necessitat.¹¹

---

amb els exònims: avui tot el món occidental necessita poder escriure en les seves llengües el nom de ciutats i territoris amb noms absolutament aliens als seus sistemes tradicionals, i grafiats amb alfabet ben diversos (*Ramallà, Tinduf*, etc.).

11. La importància de la pronunciabletat és tan notable que pot fins i tot condicionar l'extensió d'una determinada forma neològica. En el cas de la *pneumònia per coronavirus*, la malaltia infecciosa que es va declarar en una província xinesa i que va saltar a l'actualitat informativa perquè va causar una gran mortaldat, la pronunciabletat de la sigla anglesa *SARS* (corresponent a *severe acute respiratory syndrome*) n'ha afavorit la difusió per davant de la sigla catalana (*SRAG, síndrome respiratòria aguda greu*). En canvi, en el cas de *sida*, la forma catalana de la sigla resulta més pronunciable que l'anglesa (*AIDS*), i sens dubte això ha contribuït decisivament a la implantació del terme, en un primer moment com a sigla i, posteriorment, tractada ja com un mot més de la llengua.

Al TERMCAT s'aplica des de fa un cert temps un marcatge dels termes normalitzats que afecta només aquells casos la pronúncia dels quals no s'adequa a allò que un parlant de català esperaria a partir de la grafia concreta d'un terme; així, es marca l'expressió *ad libitum* amb la indicació de la llengua d'origen (*la*) per advertir el lector que la pronúncia més habitual d'aquest terme no és [ad liβi'tum], com realitzaria un parlant que no identifiqués aquesta expressió com a estranya al sistema. El marcatge del TERMCAT té, amb tota la intenció, un cert marge d'ambigüitat, perquè no explícita exactament la pronúncia que es proposa, de manera que si, amb el temps, un terme es va incorporant al cabal lèxic general i la pronúncia que es generalitza no és exactament la de la llengua d'origen, es podrà considerar que el terme ha seguit el procediment normal d'adaptació.

En cultures com les del centre i el nord d'Europa, amb una llarga tradició d'aprenentatge de més d'una llengua, és general la pronunciació dels manlleus amb una fonètica que s'acosti tant com sigui possible a l'original.¹² Així, un diccionari alemany proposarà de pronunciar *croissant* amb fonètica francesa. Però aquest criteri d'aproximar-se a la pronúncia original presenta un problema evident amb les llengües menys conegudes (com el japonès, l'àrab, etc.), perquè poca gent sap quina és la pronúncia adequada dels mots que es popularitzen procedents d'aquestes llengües.¹³ A més, la voluntat de mantenir-se fidel a la pronúncia original també té l'inconvenient que va directament en contra del tractament que, històricament, la llengua ha fet d'aquest tipus de mots. Com hem vist en el cas de *maco*, generalment els manlleus experimentaven una lenta introducció en el corpus de la llengua, la qual, afegida a la general ignorància de més d'una llengua, afavoria que se n'anés adaptant la pronúncia.

12. De fet, aquest és el criteri que es recomana també en les orientacions lingüístiques de Televisió de Catalunya, concretament quan es parla de la pronúncia de noms propis estrangers: «Els topònims i antropònims en forma no catalana es pronunciaran respectant els trets característics i l'accentuació de la llengua original, però amb naturalitat, sense pretendre imitar certs trets secundaris (guturalitzacions o nasalitzacions, per exemple)» (rvc, 1995).

13. Per exemple, els especialistes de japonès indiquen que la transcripció catalana d'un tipus d'estrofa poètica molt popular al Japó és *baiku*, i que la pronúncia hauria de ser plana i amb la *hac* aspirada. Ara bé, els primers escriptors catalans que van utilitzar aquesta estrofa al començament del segle xx van inspirar-se en escriptors francesos, i com a conseqüència d'aquesta influència francesa van utilitzar i fins a cert punt popularitzar la forma aguda *haikú*.

d) *La introducció ràpida i massiva dels manlleus*

En l'última frase de l'apartat anterior hem utilitzat la forma del passat quan hem indicat que «generalment els manlleus *experimentaven* una lenta introducció en el corpus de la llengua». I és que aquest ha estat un dels grans canvis que s'han esdevingut en aquest terreny: avui la introducció de molts manlleus no és ni progressiva ni lenta. És brusca, massiva i universal (ahir ningú parlava de *chapapote*, avui en parla tothom). Aquest fet té conseqüències molt importants, perquè molts usuaris de la llengua no es poden permetre observar com evoluciona una determinada novetat denominativa. Els més afectats per aquesta situació són els mitjans de comunicació, els quals, a més, han esdevingut la via de difusió neològica més rellevant. Una part gens menyspreable de la població ignora gairebé completament la cultura transmesa per qualsevol altre mitjà que no sigui la televisió, la ràdio o els diaris. Per tant, els nous aprenentatges es fan a partir de les denominacions que vehiculen aquests mitjans. I un informatiu s'elabora amb una gran rapidesa, de manera que aquell nou concepte que apareix en anglès o en una altra llengua en una nota d'agència, potser al cap de mitja hora ha esdevingut el titular d'una informació.¹⁴

e) *El tractament gràfic dels manlleus*

Un altre element que cada dia reclama més atenció és la representació gràfica d'aquests elements manllevats. De fet, en els materials publicats conviuen diversos marcatges per als manlleus: diccionaris que marquen la llengua d'origen de tots els termes, tant si estan adaptats gràficament com si no; diccionaris que marquen la llengua d'origen només dels manlleus no adaptats; diccionaris que marquen amb un asterisc o amb cursiva els manlleus no adaptats; diccionaris que n'indiquen la pronúncia; etc.¹⁵ Aquest possible marcatge planteja d'entrada el dubte sobre quina llengua s'ha d'indicar, la llengua que correspon a l'origen del terme o la llengua que potser l'ha vehiculat més generalment (per exemple, en geografia física di-

14. Per mirar de respondre a aquesta necessitat el TERMCAT ha creat l'Antena de Terminologia, un projecte de col·laboració amb tots els mitjans de comunicació en català. Si en voleu més informació, consulteu COLOMER-FARGAS (2002) o l'apartat de projectes del web <www.termcat.net>.

15. Ja hem comentat una mica més amunt el marcatge sistemàtic que es duu a terme en els termes normalitzats pel TERMCAT.

versos termes d'origen àrab —*xot*, *sebkha*— s'han difós en català amb formes vehiculades pel francès).

Però encara té més importància, perquè no afecta només l'especialista en terminologia o en lexicologia, analitzar les conseqüències gràfiques que se suposa que pot tenir aquest marcatge. La indicació del manlleu, si es fa, vol dir que el terme s'ha d'escriure en cursiva? Aquest dubte és un dels que més freqüentment plantegen els usuaris del servei de consultes del TERMCAT. Correctors, traductors, autors i redactors de textos saben que la «norma»¹⁶ estableix que els termes que s'utilitzen en una llengua diferent de la llengua del text es marquen amb la cursiva. Sembla prou general l'ús sense cursiva dels manlleus adaptats a l'ortografia o a la morfologia catalana, però no és gens clar què cal fer en els casos en què el manlleu no està adaptat (en casos com l'expressió llatina *per capita*, que el DIEC recull sense cap marca gràfica i sense accent): l'usuari es pregunta si ha de considerar que el terme s'ha de grafiar en rodona pel fet que ja té entrada en el diccionari normatiu, o si ha de fer-hi servir la cursiva atenent a l'origen manllevat de l'expressió i a la manca d'adaptació ortogràfica, amb la qual cosa potser facilitarà al lector la lectura correcta de l'expressió. Fins i tot el dubte pot afectar el mateix concepte d'adaptació, perquè en expressions com *a priori*, com es pot arribar a saber si la forma es considera adaptada o no? (no consta al diccionari normatiu, però l'adaptació no exigeix cap marca: escriurem per tant *per capita* en rodona i *a priori* en cursiva?).

Pujol-Solà (1995) ja fan veure que la utilització d'un recurs gràfic com el de la cursiva ha d'obeir a una voluntat discriminant, la qual molt sovint no pot dependre exclusivament de la presència d'una determinada forma, adaptada o no, en un repertori lexicogràfic determinat. Per tant, sembla prou clar que l'autor, el corrector o l'editor d'un text es pot valer de la cursiva quan ho consideri necessari per establir una diferència gràfica entre dos elements consecutius del seu text, i en aquesta consideració els diccionaris han de ser entesos com una eina d'informació més, però no pas com l'única guia possible per establir què va en cursiva i què no hi va.

16. Com que es tracta d'un terreny convencional, parlar en aquestes qüestions de *norma* és com a mínim discutible. Tanmateix, val la pena observar que l'*Ortografía de la lengua española*, aprovada oficialment per la Real Academia Española, estableix que «*Las voces de otros idiomas no adaptadas al español y utilizadas en nuestra lengua respetarán su ortografía original. En la escritura, es conveniente distinguirlas mediante el uso de procedimientos gráficos como las comillas, la letra cursiva, etc.*» En el text provisional de la nova gramàtica normativa que l'Institut d'Estudis Catalans ha penjat al web, també s'hi pot llegir que «també s'hi escriuen [en cursiva] les paraules i expressions estrangeres i no adaptades al català».

f) *La necessitat real de l'adaptació gràfica*

Finalment, tots els apartats anteriors poden despertar una última reflexió que afecta en gran mesura l'actuació dels organismes estandaritzadors. Hem vist que la generalització de l'accés a la informació, de l'educació i del coneixement de més d'una llengua està influïent en el recurs històric de tractament dels manlleus, que era l'adaptació. Avui potser ens hem de plantejar si adaptacions gràfiques com *pírcing*, *escàner*, *escúter*, *pàdel*, *cibulet*, *terratzo*, etc., són realment necessàries, si considerem tan general el coneixement d'altres llengües, sobretot de l'anglès. Des del nostre punt de vista, aquest dubte no admet una resposta immediata i vàlida per a tots els casos: l'estudi de cada manlleu, amb la consideració d'arguments no solament lingüístics sinó també terminològics i sociolingüístics, ha de servir per valorar en cada cas la millor solució.¹⁷

4. LA POLÍTICA DE TRACTAMENT DELS MANLLEUS

Davant, doncs, de la generalització dels contactes culturals i de l'augment d'intercanvis que comporta el que s'ha anomenat *societat de la informació*, les llengües que disposen d'organismes que pretenen afavorir l'ús de la llengua i fixar-ne la forma es plantegen quin tractament donen a l'allau de formes manllevades que arriben dia rere dia. L'anglès, que precisament no disposa d'un organisme que reguli aquests aspectes, s'ha convertit en una nova llengua franca que s'empra en moltes de les comunicacions tècniques i científiques, i les solucions neològiques angleses són habitualment les formes que es generalitzen arreu. Hi ha llengües, com l'italià, que mostren una enorme permeabilitat a aquesta influència, i adopten sense excelsiu problema les formes angleses. Altres llengües, com el francès o el castellà, oposen una certa resistència a l'entrada indiscriminada de formes neològiques angleses, si més no des dels organismes acadèmics oficials —tot i que l'ús real dels parlants sovint és força diferent.

En el cas català, la influència de l'anglès resulta encara mediatitzada

17. Tot i que en tornarem a parlar una mica més endavant quan repassem els aspectes que es valoren en cada decisió de normalització terminològica, és pertinent en aquest cas recordar que la terminologia tècnica i científica i la llengua general no coincideixen exactament en el tractament dels manlleus. Però hi ha evidentment moltes zones de contacte: termes especialitzats que es popularitzen molt ràpidament, o termes que admeten un ús molt especialitzat però que també s'usen en contextos molt divulgatius. Es pot considerar que com més general és l'ús d'un terme manllevat, més tendència hi ha a adaptar-lo.

per la presència del castellà, una llengua amb una potència demogràfica enorme i que és perfectament coneguda per pràcticament tots els parlants de català. El fet és que, des dels primers esforços estandarditzadors, els organismes encarregats d'aquesta tasca (primerament i principalment la Secció Filològica de l'Institut d'Estudis Catalans i, des del 1985, també el TERMCAT pel que fa a la terminologia tècnica i científica) han procurat que l'admissió de manlleus en la llengua catalana es produís d'una manera mínimament ordenada. De fet, ja en l'obra de Fabra es pot identificar aquest esforç de mesura, en tant que hi fa constar moltes de les formes manllevades d'ús més habitual en el seu temps (*cursi, hoquei, quartilla, conyac*), però també n'exclou d'altres (*zepelí, vodevil*).¹⁸ El TERMCAT feia explícita la necessitat i la voluntat de regulació de l'admissió de manlleus amb la publicació l'any 1990, com a primer número de la col·lecció «Criteris Lingüístics per a la Terminologia», del llibret titulat *Manlleus i calcs lingüístics en els treballs de terminologia catalana*. I en el diccionari normatiu de l'any 1995 s'indicava explícitament la voluntat de mantenir-se en un prudent camí del mig entre el «diccionari de la llengua pròpia i [l']inventari d'estrangerismes».

És un fet que la cultura catalana és més importadora que no pas exportadora de novetats conceptuais i per tant denominatives. En conseqüència, pràcticament totes les novetats arriben amb denominacions manllevades. Si ens limitéssim a l'adopció de totes aquestes formes, probablement els especialistes se sentirien còmodes en l'ús dels termes de la seva especialitat, però la llengua en sortiria inevitablement mal parada. I no tant pel fet que una determinada peça del lèxic resulti aliena al sistema, sinó per les implicacions que comportaria la generalització d'aquest recurs.

Entre aquestes conseqüències, les que ens semblen més destacables són les que afecten tot el sistema de generació lèxica. Si el parlant s'arriba a acostumar a considerar «natural» l'ús del manlleu —el qual ja arrossega una càrrega positiva de novetat, d'especificitat, de coneixement especialitzat— és molt probable que prioritzi aquest recurs d'innovació lèxica per damunt de tots els altres. Conseqüentment, es pot preveure un abandona-

18. Vegeu COLON-SOBERANAS (1985). Val la pena observar que ni en el prefaci escrit per Fabra, ni en el de Carles Riba de l'any 1954, en el *Diccionari general de la llengua catalana* no es feia cap esment de la qüestió de l'adaptació o l'adopció dels manlleus. En canvi, en el pròleg al *Diccionari de la llengua catalana* que l'Institut d'Estudis Catalans va editar el 1995, aquest assumpte mereix repetidament l'atenció d'Antoni M. Badia i Margarit. Resulta significatiu, per tant, adonar-se que el tractament dels manlleus sembla una preocupació relativament recent en la lexicografia catalana, especialment si ens fixem en els manlleus que no procedeixen del castellà.

ment de la pràctica dels altres procediments i això portaria a l'esmusament de la mateixa capacitat creadora de la llengua. D'aquí seria lògic que es passés a considerar inútil la llengua catalana com a mitjà per a la transmissió científica o especialitzada. I, com els sociolingüistes s'han encarregat de demostrar, aquest és un dels primers passos que es donen en els casos de pèrdua d'una llengua.

Pel que fa al TERMCAT, doncs, els principis que regeixen la política de tractament dels manlleus es podrien resumir simplificadament de la manera següent. Davant d'un manlleu:

1. Sempre que és possible, s'opta per una alternativa catalana.
2. Quan l'alternativa catalana no és viable, s'opta per l'adaptació o pel calc.
3. Quan ni l'adaptació ni el calc no són viables, s'opta per l'adopció directa del manlleu.

Però aquests principis no es poden aplicar de manera automàtica. Per poder valorar de manera màximament objectiva i realista les possibilitats d'introduir una alternativa catalana, d'optar per una adaptació ortogràfica o d'admetre directament el manlleu, el TERMCAT fa un estudi de cada terme en què valora tots els elements que es resumeixen tot seguit.

5. ELEMENTS QUE ES TENEN EN COMPTE EN ELS ESTUDIS DE NORMALITZACIÓ

Per a cadascun dels termes que el TERMCAT estudia s'elabora un dossier de normalització, en el qual es recullen les consideracions lingüístiques, terminològiques i sociolingüístiques que afecten el cas.¹⁹ L'espai no permet explicar amb detall tots els criteris que es tenen en compte en les decisions de normalització, però comentem a continuació alguna d'aquestes consideracions.

19. Val a dir que no tots els termes que apareixen en els materials elaborats pel TERMCAT són sotmesos a un estudi de normalització. Cal tenir en compte que la major part de la terminologia es crea a partir de recursos com els que hem vist al principi d'aquest article (derivació, composició, especialització semàntica, etc.) i, per tant, hi ha un bon nombre de termes que no presenten cap dificultat morfològica, conceptual o d'ús. Els manlleus d'altres llengües, tanmateix, s'estudien sistemàticament.

5.1. Aspectes lingüístics

Quan s'analitza la possible incorporació d'un manlleu, es valora que la forma s'adeqüi en la màxima mesura possible a les característiques fonològiques, morfològiques, lèxiques i sintàctiques pròpies del sistema de la llengua catalana. Així, per exemple, no representa cap dificultat l'aprovació de formes com *lambada*, d'origen brasiler, que presenta una morfologia paral·lela a la de molts mots catalans. En alguns casos, l'adaptació del manlleu resulta tan senzilla com la incorporació al sistema accentual de la llengua (la denominació del formatge italià *montàtio*, per exemple). En canvi, en altres casos l'adaptació significa una considerable modificació de la forma original, la qual cosa pot dificultar-ne la identificació entre els especialistes. Convé tenir present que en terminologia, en contrast amb el que passa en la llengua general, la tendència a la universalització de les formes és molt accentuada. Per tant, abans de fer una modificació gràfica en un manlleu, és important valorar quin tractament en fan les llengües veïnes, i paral·lelament valorar també la resta d'aspectes que tracta el dossier de normalització. També és pertinent tenir en compte que certes adequacions gràfiques es pot considerar que ja tenen tradició, en el sentit que han estat practicades en termes que ja resulten habituals en la llengua: per exemple, la grafia inicial *sh-* de mots anglesos o *ch-* de mots francesos sovint s'ha grafiat amb *x* en les adaptacions catalanes (*xunt*, *xut*, *xòfer*, *xampany*); això afavoreix adaptacions paral·leles com *xip*, *xàrter*, *xaptalització*.

Si bé els aspectes fonètics i morfològics són importants, no es poden oblidar tampoc els aspectes lèxics; així, un manlleu que presenti una notable imprecisió lèxica en la llengua original és poc probable que s'adopti en català (per exemple, la forma castellana *sudadera*). També és important estar atent a possibles manlleus sintàctics, que en el cas de la terminologia afecten especialment l'ordre dels formants en expressions sintagmàtiques (el manlleu anglès *media art* ha estat aprovat com a *art multimèdia*), l'ús de preposicions poc adequades (el manlleu *permission marketing* es pot documentar amb l'adaptació **màrqueting de permís*, però resulta més adequada la forma normalitzada *màrqueting amb permís*) o a l'absència de preposicions necessàries (*samba d'exaltació* és la forma aprovada per al manlleu brasiler *samba exaltação*).

5.2. Aspectes terminològics

a) Relació unívoca entre denominació i concepte

Un dels principis clàssics de la terminologia estableix que s'ha de tendir a una relació d'univocitat entre concepte i denominació, és a dir, que a cada concepte hi correspongui una sola denominació. És prou sabut que aquest principi s'ha d'entendre més aviat com una tendència, perquè la univocitat teòrica no sempre es reflecteix en la pràctica de les diverses ciències i tècniques (els lectors d'aquesta *Revista*, que coneixen bé l'àmbit del dret, poden pensar en un bon nombre de denominacions pròpies d'aquesta àrea suposadament precises, però que en canvi exigeixen una contextualització perquè el lector identifiqui clarament a quin concepte fan referència: *apàtrida*, *arbitratge*, *drets d'autor*, etc.). El fet és que la cerca d'aquesta ideal univocitat pot fer recomanable l'adaptació o l'adopció d'un manlleu, perquè aquesta denominació nova pot servir per identificar inequívocament un nou concepte. Així, per exemple, la forma *copyright* s'ha estès com a denominació inequívoca d'un concepte no exactament sinònim del de *drets d'autor* o del de *drets d'explotació*.

b) Adequació al sistema en què s'insereix el terme

Un altre element que es té molt present en terminologia és l'adscripció de cada terme a un àmbit d'especialitat, el qual pot tenir unes característiques molt precises també pel que fa a l'origen dels termes que hi són més habituals. Així, en l'àmbit de les noves tecnologies, per exemple, els manlleus generalment arriben de l'anglès; en canvi, en l'àmbit del dret potser han estat més habituals els de l'espanyol, els del llatí i els del francès. Aquestes característiques pròpies es tenen en consideració per mirar d'evitar la inclusió de formes que resultin estranyes en un determinat àmbit no només pel fet de ser alienes al sistema català, sinó a més perquè siguin pròpies d'una llengua de la qual no és habitual importar manlleus.

c) Analogia formal amb altres termes de l'àrea

Si en una determinada àrea d'especialitat ja són habituals termes que presentin una determinada estructura formal, això pot afavorir la inclusió dels manlleus que es puguin considerar formalment anàlegs. En el cas de la

farmacologia, per exemple, és habitual l'ús del terme *efecte placebo*; per analogia formal (i en aquest cas també conceptual, evidentment), la forma *efecte nocebo* s'incorpora en l'ús dels especialistes amb tota normalitat.

d) Analogia formal amb els equivalents de les llengües de comunicació internacional

Ja hem esmentat anteriorment que aquest és un punt especialment important, perquè es tracta d'una consideració que s'aplica amb propietat en l'àmbit terminològic, però que en canvi en la llengua general mereix un tracte ben diferent. En els àmbits especialitzats tècnics i científics, els usuaris de la terminologia tenen ben present un cert component d'internacionalitat del coneixement científic i tècnic especialitzat, el qual fa que es prefereixin solucions paral·leles en les diverses llengües (cosa que es fa especialment palesa en l'ús de termes creats amb formants cultes grecs o llatins). En el món de l'art, per exemple, l'adjectiu *kitsch* és utilitzat en alemany, en anglès, en francès, en italià, en castellà i, per descomptat, en català. A mesura que un terme es generalitza, i es comença a utilitzar en cercles més extensos, augmenten les possibilitats que, si la morfologia ho permet, s'opti per l'adaptació gràfica. També en art hi ha l'exemple del *guaix*, que hem vist abans, amb una adaptació a partir de la pronúncia.

Ara bé, en una situació sociolingüística com la catalana, aquest element s'ha de considerar sempre amb molta prudència. Com hem vist abans, la realitat catalana és importadora de la majoria de novetats tecnològiques, industrials, culturals, etc. Les novetats, doncs, arriben amb la seva denominació manllevada incorporada, i cal estar amatents a identificar si efectivament aquella forma és la que s'acabarà imposant en totes les llengües. Si altres llengües assagen propostes de denominació pròpies, es pot considerar que la forma ha perdut aquell component d'internacionalitat a què abans ens referíem i que la feia fins a cert punt intraduïble, i per tant la introducció d'una proposta catalana resulta més viable.

e) Acostament formal a l'ètim i tendència a les formes grecollatines

Aquest és un dels sistemes de formació neològica amb més tradició, i fins i tot és recomanat en els materials especialitzats d'organismes com l'ISO (International Standards Organization). Val la pena observar que, en rigor, formes construïdes a partir de formants grecs o llatins no deixen de ser

manlleus, però el fet és que el llatí i el grec clàssic, pel fet de ser llengües que ningú no pot considerar pròpies, fan una funció d'interlingua molt útil en la comunicació especialitzada. Això explica, per exemple, l'acceptació universal que ha experimentat el sistema linneà de nomenclatura científica, o la facilitat amb què els especialistes admeten neologismes com *lissencefàlia*, *cladograma*, *aristoencèfal*, etc. No és aquest el lloc d'entrar a analitzar amb detall aquest recurs, que ha estat objecte d'una àmplia tradició d'estudis, als quals remetem el lector interessat.²⁰

5.3. Aspectes sociolingüístics

a) Necessitat de creació d'un neologisme

Des d'un punt de vista a mig camí entre la pertinència terminològica i la consideració social, un aspecte que cal tenir molt en compte en els estudis de normalització és la necessitat real d'una determinada denominació. I situem aquest aspecte entre aquestes dues perspectives perquè sovint la necessitat denominativa no apareix des de la perspectiva conceptual: les noves denominacions no sols responen a nous conceptes, sinó sovint també a noves necessitats.

Així, sembla prou evident que un concepte nou com el de les *empreses puntcom* (les empreses que basen el seu funcionament en els recursos d'Internet) exigeix una nova denominació. Però no és tan clar que calgui una denominació, per exemple, per a un concepte paral·lel al de la dislèxia però que es referiria a les confusions més o menys sistemàtiques que algunes persones fan quan utilitzen un teclat, i que algú ha proposat de denominar com a *distèclia*. Des de la perspectiva estrictament social, sovint es creen denominacions que designen el mateix referent conceptual, però amb condicionants econòmics, comercials o de difusió general que imposen l'ús i l'aprovació de formes diverses. En poden ser un exemple formes de l'àmbit de la gastronomia com *orujo*, *grappa* i *marc*, que fan referència estrictament a l'aiguardent de brisa, però elaborat a Galícia, a Itàlia o a França, respectivament.

Altres vegades la necessitat d'importació del manlleu respon a altres tipus de consideracions: la voluntat de valer-se de formes més curtes, la càr-

20. Vegeu, entre altres, el criteri elaborat pel Consell Supervisor del TERMCAT sobre aquesta qüestió (*Formació de termes amb elements cultes*, Barcelona, Generalitat de Catalunya, Departament de Cultura, 1990).

rega d'innovació que solen tenir les formes que arriben d'altres llengües, la impressió que la forma manllevada designa amb més precisió el nou concepte, un cert esnobisme fàcilment explicable en el terreny de les novetats conceptuals, etc.²¹ Avui ha esdevingut especialment difícil arribar a determinar amb precisió fins a quin punt un nou terme és realment necessari, o si respon a un ús passatger que no es consolidarà en la llengua. I això representa una dificultat afegida per als organismes encarregats de la fixació terminològica, perquè generalment la normalització terminològica, si vol assegurar-se un grau d'implantació general entre els especialistes, s'ha d'avançar a la necessitat denominativa.²²

b) Arrelament d'una forma entre els usuaris

Aquest és un aspecte al qual des del TERMCAT es dóna una especial importància, la qual cosa no sempre és ben entesa entre certs àmbits particularment sensibilitzats per la defensa de la llengua. Hem esmentat més amunt que el treball terminològic s'ha de concebre com una tasca d'equip, en què participen lingüïstes i especialistes de l'àmbit en què els mots s'han d'utilitzar efectivament. Tot i que potser es podria actuar des d'una posició diferent, i considerar que els lingüïstes són els qui han d'establir les formes lingüístiques més adequades, des dels primers anys del Centre de Terminologia s'ha considerat indispensable la implicació directa dels especialistes de cada àmbit no sols en la fixació conceptual, sinó també en el seu compromís de difusió d'unes formes lingüístiques que siguin adequades a les necessitats comunicatives i a la realitat de cada professional.

Així, des del punt de vista lingüístic potser resultaria més adequada la forma *biopel·lícula* que no pas *biofilm*, però quan de la consulta a tots els especialistes catalans de l'àrea a què correspon aquest terme es desprèn que

21. Encara que pugui semblar poc important, l'experiència demostra que l'economia lingüística és un factor molt valorat pels especialistes, i no és descartable que, al costat dels factors socials i econòmics, l'extensió de l'anglès com a nova llengua de cultura i d'intercanvi especialitzat sigui explicable també en part pel fet que es tracta d'una llengua molt «econòmica», amb mots curts, amb tendència a l'acronímia i a formacions molt sintètiques.

22. En canvi, la normativització actua amb més temps, assegurant-se que cada forma que s'incorpora al lèxic obeeix a un ús consolidat i coherent amb la resta del sistema. La terminologia, com s'ha dit abans, sovint no es pot permetre esperar i, per exemple, caldrà que busqui una denominació per a les noves instal·lacions en què es poden carregar els vehicles que funcionen amb hidrogen (una *hidrogenera*, seguint el paral·lisme amb *gasolinera*?) sense poder esperar a valorar si realment aquest sistema alternatiu a la gasolina s'acaba imposant de manera general en els vehicles habituals.

l'única forma efectivament utilitzada és *biofilm*, i quan es comprova que aquesta forma és compartida també per altres llengües veïnes, sembla raonable prioritzar la forma arrelada en l'ús.

Insistim, tot i que ja resultarà prou evident per al lector que ha arribat fins a aquest punt de la nostra exposició, que aquest principi de respecte a la forma arrelada entre els especialistes s'ha de contrastar amb tota la resta d'aspectes valorats en el dossier, i no perdre de vista que, com s'ha dit, la política de tractament del manlleu sempre prioritza l'alternativa catalana. Però la llengua, el recurs instrumental per excel·lència (tothom necessita la llengua per comunicar els resultats de la seva activitat), ha de respondre a les necessitats comunicatives reals, i no a un ideal de puresa tan improdúctiu com irreal. Si en l'àmbit del golf els manlleus de l'anglès són molt nombrosos, el fet que s'aprovin formes alternatives catalanes impecablement ben formades no en garantirà l'ús entre els practicants; en canvi, la implicació de representants amb àmplia repercussió entre aquests mateixos practicants en el procés d'estudi dels termes permetrà aïllar molt millor quins són realment els casos en què una alternativa catalana té possibilitats d'implantació, i guanyar-se uns aliats imprescindibles en la tasca de difusió i generalització d'aquestes alternatives.

c) Formació i actituds lingüístiques dels usuaris

Finalment, en els estudis de normalització no es poden perdre de vista les característiques del col·lectiu a qui s'adreça principalment una determinada proposta. Hi ha col·lectius professionals que tradicionalment presenten una considerable sensibilitat i formació lingüística, i n'hi ha d'altres que en presenten menys. Tan especialitzada es pot considerar la terminologia de les matemàtiques com la de la gastronomia, però resulta prou evident que els termes que es proposin per a un àmbit o l'altre han de ser força diferents. Formacions com *tetraquishexaedre* no sorprenen en el primer dels àmbits, però serien estranyes en el segon.

Concretament respecte dels manlleus, també s'observen tendències en cadascun dels àmbits d'especialitat. Hi ha col·lectius que fins i tot han fet del manlleu d'una determinada llengua una mena de marca d'identitat: així, en la gastronomia els gallicismes són freqüents i sovint són sentits com a imprescindibles, més enllà d'una realitat objectiva (un cuiner pot considerar necessària la forma *vichyssoise*, tot i que probablement no seria gens difícil imaginar una alternativa catalana transparent i semànticament adequada com ara *crema de porros*). El coneixement i l'anàlisi d'aquestes ten-

dències pot ajudar a determinar amb més precisió la necessitat d'adopció o d'adaptació d'un manlleu.

6. L'ORGANITZACIÓ DE LA NORMALITZACIÓ TERMINOLÒGICA A CATALUNYA

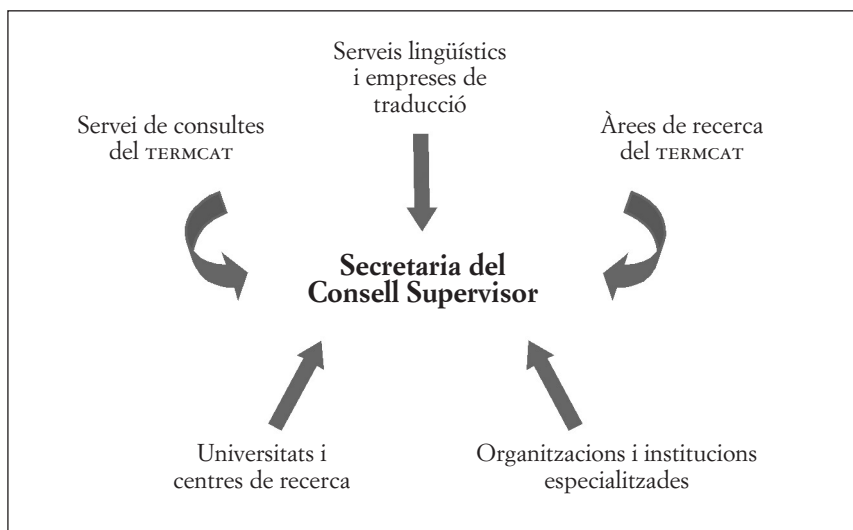
El fet que un terme arribi per mitjà d'un manlleu és un dels motius característics que justifiquen l'inici d'un procés de normalització.²³ Per això ens ha semblat que per acabar d'oferir una perspectiva de com es tracten els manlleus en l'àmbit català, pot ser útil repassar a continuació d'una manera molt breu com s'organitza la normalització terminològica en el nostre àmbit. La normalització terminològica és una de les funcions que el Centre de Terminologia TERMCAT té reconegudes als seus estatuts.²⁴ Aquesta funció es desenvolupa a l'entorn del Consell Supervisor del TERMCAT, un òrgan permanent i col·legiat en el qual participen representants de l'Institut d'Estudis Catalans, del TERMCAT i especialistes dels àmbits tècnics i científics.

La presència de membres designats per l'IEC —un membre de la Secció Filològica ocupa la presidència del Consell Supervisor— garanteix que la normalització terminològica s'integri harmònicament en el conjunt de l'activitat codificadora de la llengua. Com és prou evident, les necessitats denominatives dels àmbits especialitzats superen els límits del que solen recollir els diccionaris normatius generals, però hi ha força zones de contacte, de manera que sovint l'activitat normativitzadora i la normalització terminològica poden coincidir en el tractament de determinades peces lèxiques. És a dir, formes denominatives pròpies d'àmbits especialitzats poden generalitzar-se i, en conseqüència, l'IEC pot considerar necessari incorporar-les al diccionari normatiu. Per això el Consell Supervisor informa de tots els seus estudis de normalització i de totes les seves resolucions la Secció Filològica de l'IEC i, si es dóna el cas, adequa aquestes resolucions a les indicacions que rep des de l'acadèmia.

23. Altres motius que poden justificar un estudi de normalització són la presència de dificultats conceptuals per a un determinat terme o conjunt de termes; la necessitat de col·laborar en la implantació en àmbits especialitzats d'una determinada forma lingüística considerada preferent respecte d'altres; el fet que una determinada novetat conceptual arribi vehiculada per mitjà d'una marca comercial; i, en general, tots els casos neològics i terminològics en què la proposta catalana no resulti fàcilment deduïble a partir dels recursos habituals del sistema de la llengua.

24. Decret 217/1997, de 30 de juliol, pel qual s'aproven els estatuts del consorci del Centre de Terminologia TERMCAT (publicats al DOGC núm. 2949).

La Secretaria del Consell Supervisor, integrada en l'Àrea de Normalització Terminològica del TERMCAT, s'ocupa de l'elaboració i la coordinació dels estudis previs a cada cas terminològic, i de la redacció dels dossiers i de les actes corresponents. Els termes que es tracten arriben des de vies molt diverses, que el gràfic resumeix:

En definitiva, es pretén afavorir que tots els actors de la terminologia tècnica i científica (especialistes, traductors, lingüistes, tècnics) puguin fer arribar les seves propostes. Per aquest motiu, per mitjà del web del TERMCAT s'ofereix la possibilitat d'adreçar propostes de normalització, i de fer-ho amb tota l'argumentació que justifiqui cada proposta.

La Secretaria del Consell Supervisor centralitza la recepció de propostes i elabora els estudis de normalització, en els quals es tenen en compte tots els aspectes lingüístics, terminològics i sociolingüístics que afecten cada cas (alguns dels quals abans hem resumit). Les diverses propostes neològiques són argumentades des de tots aquests punts de vista, i sempre se sotmeten al criteri dels especialistes de cada àmbit. Val la pena insistir en aquest aspecte, perquè té una importància cabdal i sovint no és prou considerat: totes les propostes terminològiques del Consell Supervisor del TERMCAT són sotmeses sistemàticament a l'opinió de tants especialistes com és possible de consultar. Si es considera adequat pel nombre de termes que s'estan estudiant d'un àmbit determinat, aquesta consulta s'or-

ganitza per mitjà del que anomenem *sessions de normalització*.²⁵ En qualsevol cas, mai no es pren una decisió sense tenir en compte la perspectiva de les persones que efectivament hauran de fer ús dels termes. Això també explica per què en el Consell Supervisor hi ha una representació permanent d'especialistes, al costat de la dels lingüistes.

Un cop s'ha fet l'estudi i el Consell Supervisor pren una resolució (ja sigui en forma de criteri, ja sigui amb l'aprovació d'entrades terminològiques concretes), s'inicia la tasca de difusió de la decisió adoptada. Tan important és mirar d'assegurar la màxima qualitat en el treball d'estudi com mirar d'aconseguir la màxima difusió i generalització de les propostes aprovades. Els termes normalitzats, doncs, es difonen per mitjà dels diccionaris que elabora el TERMCAT, per mitjà dels seus serveis de consultes i d'assessorament, per mitjà d'articles i de col·laboracions en revistes especialitzades dels diversos àmbits del coneixement, i també per mitjà del web, amb dos recursos principals: la Neoloteca, que és la base de dades que recull tots els termes normalitzats, i el Cercaterm, el servei de consultes multilingüe en xarxa (<www.termcat.net>). Els termes es difonen amb la definició terminològica que permet identificar el concepte, i amb els equivalents d'altres llengües que s'han pogut documentar.

A més de la difusió, l'Àrea de Normalització del TERMCAT es preocupa d'estudiar la implantació dels termes aprovats en els contextos especialitzats i de valorar les possibles reconsideracions de termes. En definitiva, es tracta d'aconseguir la màxima implicació social no sols en l'estudi dels termes, sinó especialment en l'extensió de l'ús de les propostes que s'han considerat més adequades. I això passa necessàriament també per mostrar prou agilitat i obertura per respondre adequadament a les necessitats socials i a les observacions i els comentaris dels especialistes i de qualsevol persona interessada.

25. Les sessions de normalització són reunions de treball a les quals es convoca especialistes d'un determinat àmbit perquè, conjuntament amb els lingüistes del TERMCAT, proposin les denominacions més adequades per als conceptes de l'àrea que presenten alguna dificultat (termes que es designen habitualment amb un manlleu, termes amb problemes conceptuals, etc.), informin sobre l'adequació dels conceptes i de les definicions que els representen, sobre les relacions de sinonímia entre els termes, sobre l'ús dels termes i sobre la viabilitat que atorguen a les noves propostes. Les formes acordades en les sessions de normalització són ratificades, si ho considera adequat, pel Consell Supervisor. Se n'han organitzat per tractar termes d'àrees tan diverses com ara el màrqueting, la recerca clínica de medicaments, el golf, la informàtica, l'arqueologia, etc.

7. CONCLUSIONS

1. El manlleu és un dels recursos principals d'incorporació de nous termes al cabal lèxic de la llengua, i és un recurs que cada vegada adquireix més relleu. Les entitats que treballen en la codificació de la llengua han de donar resposta a aquest pes creixent del manlleu i plantejar-se quin tractament hi donen.

2. Quan no se'n popularitza una alternativa catalana, els manlleus, des d'un punt de vista morfològic, es poden adaptar gràficament a la llengua que els acull (*màrqueting*, *xip*, etc.) o s'hi poden incorporar sense cap modificació (*green*, *westwerk*, etc.). En altres casos s'opta pel calc, és a dir, per la traducció literal del terme manllevat (*ratolí* [per *mouse*], *menjar ràpid* [per *fast food*], etc.). Les raons que expliquen que davant d'un manlleu s'opti per una alternativa catalana, per l'adaptació, per l'adopció o pel calc són difícilment sistematitzables, i hi intervenen diversos factors fonològics, gràfics, terminològics i sociolingüístics, alguns dels quals hem assajat d'apuntar en aquest article.

3. El tractament dels manlleus ofereix noves perspectives d'interès:

a) l'augment d'intercanvis culturals generalitza i universalitza el coneixement de realitats molt allunyades (*burca*, *gigunu*, *haiku*, etc.) i fa indispensable donar nom a espècies botàniques i zoològiques i a realitats físiques que esdevenen notícia o que es popularitzen per algun altre motiu;

b) la generalització del coneixement de més d'una llengua, especialment de l'anglès, actua com a contrapès de la tendència natural del parlant a adaptar al seu sistema fònic les realitzacions fonètiques alienes (pràcticament tothom sap com es llegeix, en anglès, la forma *hardware*, de manera que difícilment se'n pot generalitzar una adaptació fonètica);

c) la llengua oral té com més va més importància, i en les formes neològiques la pronunciabletat esdevé un factor molt important;

d) la generalització de l'ús dels manlleus en tota mena de contextos planteja també problemes gràfics: s'han de marcar tipogràficament tots els manlleus?; també els que ja consten sense adaptar en les obres lexicogràfiques (com ara *croissant*)?;

e) la difusió immediata de qualsevol novetat que salti a l'actualitat exigeix als mitjans de comunicació, i de retruc als organismes com el TERMCAT, una gran agilitat en l'estudi i la difusió de propostes alternatives catalanes; aquesta immediatesa no ha de fer perdre la necessària prudència per valorar amb tot el deteniment possible cadascuna de les propostes.

4. La política de tractament dels manlleus al *TERMCAT* prioritza la difusió de formes alternatives catalanes, per davant del calc, de l'adaptació o de l'adopció. Cal tenir en compte que el manlleu porta incorporada una càrrega positiva de novetat i, sovint, de sensació de precisió. Amb tot, es considera que si no s'actua intentant frenar en una certa mesura la introducció massiva de manlleus, es podria arribar a la consciència general que hi ha llengües aptes per a la innovació lèxica i altres que no ho són, i d'aquí es podria passar a considerar, per tant, que aquestes llengües poc aptes per a la innovació també són poc aptes per a la comunicació especialitzada en general, i en conseqüència, se'n podria acabar abandonant l'ús. Aquest ha estat el primer pas en molts processos històrics de pèrdua de diverses llengües arreu del planeta.

5. En cadascuna de les propostes terminològiques, el *TERMCAT* valora tots els aspectes lingüístics, terminològics i sociolingüístics que afecten el cas. En aquest procés d'estudi intervenen sempre especialistes de l'àmbit d'aplicació dels termes per assegurar que les propostes són viables i adequades conceptualment.

6. Entre els aspectes que s'analitzen es poden destacar aspectes com ara:

- a) la viabilitat i la tradició de determinades adaptacions gràfiques;
- b) la precisió lèxica de les formes manllevades i de les possibles alternatives;
- c) la necessitat d'acostar-se a una univocitat ideal entre concepte i denominació;
- d) l'adequació de les formes manllevades al conjunt de termes que configuren la terminologia habitual en un determinat àmbit;
- e) l'analogia formal amb altres termes de la mateixa àrea;
- f) l'analogia amb els equivalents de les altres llengües de comunicació internacional;
- g) l'acostament formal a l'ètim i la tendència a l'ús de formes greco-llatines;
- h) la valoració de la necessitat real de creació del neologisme;
- i) l'arrelament d'una forma entre els usuaris;
- j) la formació i les actituds lingüístiques del col·lectiu a qui s'adreça una determinada proposta.

7. L'organització del procés de normalització terminològica pretén donar veu a tots els actors implicats en la creació de terminologia especialitzada (universitats, col·lectius professionals, experts i, evidentment,

lingüistes). El Consell Supervisor del TERMCAT actua coordinadament amb la Secció Filològica de l'Institut d'Estudis Catalans per assegurar la coherència en les actuacions codificadores, especialment en els casos en què la terminologia dels àmbits especialitzats es difon de manera general. A més de vetllar per l'adequació lingüística i conceptual de les propostes neològiques catalanes, també es treballa per aconseguir la màxima difusió possible de les formes aprovades i per analitzar-ne la implantació en els diversos àmbits. Es considera imprescindible configurar una xarxa de complicitats socials que permeti fer arribar a tots els especialistes els recursos necessaris per facilitar-los l'ús de la llengua i per fer-los part activa en la creació d'un model de llengua apta per a tots els usos.

L'anàlisi de les noves tendències que s'observen en els processos neològics en general, i concretament en el tractament dels manlleus, comporta necessàriament que els organismes que tenen capacitat codificadora adaptin els seus plantejaments i criteris a una realitat social molt diferent de la d'anys enrere, en la qual factors com el multilingüisme o la universalització del coneixement tenen un pes cada cop més rellevant. La terminologia ha de ser capaç de treballar en aquest marc canviant i d'oferir respostes útils als especialistes de les diverses àrees del coneixement. Sense necessitat de caure en un estèril discurs essencialista, les propostes neològiques poden contribuir a demostrar la validesa dels recursos propis de la llengua, sempre partint de la realitat comunicativa i valorant conjuntament tots els aspectes que poden determinar quina forma resulta més adequada per a cada concepte. Des del TERMCAT entenem que aquesta tasca s'ha de fer des d'una posició de servei i de col·laboració amb tots els sectors afectats (especialistes, científics, tècnics, lingüistes); una posició que ens sembla idònia per aconseguir la màxima implicació social en la difusió d'un model de llengua que sigui, efectivament, «indefinidament apta per a l'expressió científica i per a tots els nivells d'expressió i de comunicació».²⁶

BIBLIOGRAFIA

AUGER, Pierre; ROUSSEAU, Louis-Jean. *Metodologia de la recerca terminològica*. 2a ed. Barcelona: Generalitat de Catalunya. Departament de Cultura, 1987. [Traducció i adaptació: M. Teresa Cabré]

26. INSTITUT D'ESTUDIS CATALANS (1978), «Declaració sobre la unitat de la llengua catalana» (dins d'INSTITUT D'ESTUDIS CATALANS, *Documents de la Secció Filològica I*, Barcelona, Institut d'Estudis Catalans, 1990).

- BRUGUERA, Jordi. *Història del lèxic català*. Barcelona: Enciclopèdia Catalana, 1985.
- CABRÉ, Maria Teresa; RIGAU, Gemma. *Lexicologia i semàntica*. Barcelona: Enciclopèdia Catalana, 1986.
- CABRÉ, Maria Teresa [et al.]. «Evaluación de la vitalidad de una lengua a través de la neología: a propósito de la neología espontánea y de la neología planificada». *La Fabrique des Mots: La néologie ibérique*. París: Presses de l'Université de Paris-Sorbonne, 2000.
- CABRÉ, Maria Teresa; FREIXA, Judit; SOLÉ, Elisabet [ed.]. *Lèxic i neologia*. Barcelona: Observatori de Neologia. Universitat Pompeu Fabra, 2002.
- *La neologia en el tombant de segle: I Simposi sobre neologia (18 de desembre de 1998), I Seminari de neologia (17 de febrer de 2000)*. Barcelona: Observatori de Neologia. Institut Universitari de Lingüística Aplicada. Universitat Pompeu Fabra, 2000.
- CABRÉ MONNÉ, Teresa. «Altres sistemes de formació de mots». A: SOLÀ, Joan; LLORET, M. ROSA; MASCARÓ, Joan; PÉREZ SALDANYA, Manuel [dir.]. *Gramàtica del català contemporani*. Barcelona: Empúries, 2002.
- COLOMER, ROSA; FARGAS, Xavier. «L'Antena de Terminologia: un instrument de cooperació amb els mitjans de comunicació». *Llengua i Ús* núm. 25 (2002), p. 39-43.
- COLON, Germà; SOBERANAS, Amadeu-J. *Panorama de la lexicografia catalana: de les glosses medievals a Pompeu Fabra*. Barcelona: Enciclopèdia Catalana, 1986.
- Decret 217/1997, de 30 de juliol, pel qual s'aprova la modificació dels estatuts del consorci del Centre de Terminologia TERMCAT. DOGC núm. 2449, de 6 d'agost, p. 9123-9125.
- Decret 60/2002, de 19 de febrer, de modificació del Decret 217/1997, de 30 de juliol, pel qual s'aprova la modificació dels estatuts del consorci del Centre de Terminologia TERMCAT. DOGC núm. 3585, de 28 de febrer, p. 3744.
- DEPECKER, Loïc. *L'invention de la langue: le choix des mots nouveaux*. París: Larousse: Armand Colin, 2001.
- FABRA, Pompeu. *Diccionari general de la llengua catalana*. 20a ed. Barcelona: Edhasa, 1985.
- INSTITUT D'ESTUDIS CATALANS. *Documents de la Secció Filològica I*. Barcelona: Institut d'Estudis Catalans, 1990.
- *Diccionari de la llengua catalana*. Barcelona; Palma de Mallorca; València: Edicions 3 i 4: Edicions 62: Moll: Enciclopèdia Catalana: Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 1995.

- *Gramàtica de la llengua catalana* [versió provisional en línia]. Barcelona: Institut d'Estudis Catalans, 2002. <<http://www.iecat.net>>
- MARQUET, Lluís. *Novetat i llenguatge: aclariments sobre la terminologia científica i tècnica del català*. Barcelona: Barcino, 1985.
- MARTÍNEZ GUILLÉN, L. «Los neologismos y el español». *Terminologie et Traduction* núm. 3 (2002), p. 296-298.
- MESTRES, Josep Maria; COSTA, Joan; OLIVA, Mireia; FITÉ, Ricard. *Manual d'estil: la redacció i l'edició de textos*. 2a ed. rev. Vic; Barcelona: Eumo: Universitat de Barcelona: Universitat Pompeu Fabra: Associació de Mestres Rosa Sensat, 2000.
- OBSERVATORI DE NEOLOGIA. *Diccionari de paraules noves: neologismes recollits a la premsa*. Barcelona: Enciclopèdia Catalana, 1998.
- PUJOL, Josep Maria; SOLÀ, Joan. *Ortotipografia: manual de l'autor, l'autoeditor i el dissenyador gràfic*. 3a ed. rev. Barcelona: Columna, 2000.
- REAL ACADEMIA ESPAÑOLA. *Ortografía de la lengua española*. Madrid: Espasa, 2002.
- RULL, Xavier. «La imaginació (i la valentia) al poder: l'esterilitat productiva de neologismes, un problema de supervivència del català». *Llengua Nacional* núm. 34 (2001), p. 16-19.
- SOLÀ, Joan; LLORET, M. Rosa; MASCARÓ, Joan; PÉREZ SALDANYA, Manuel [dir.] *Gramàtica del català contemporani*. Barcelona: Empúries, 2002.
- TELEVISIÓ DE CATALUNYA. COMISSIÓ DE NORMALITZACIÓ LINGÜÍSTICA. *Criteris lingüístics sobre traducció i doblatge*. Barcelona: Edicions 62, 1997.
- *El català a TV3: llibre d'estil*. Barcelona: Edicions 62, 1995.
- TERMCAT, CENTRE DE TERMINOLOGIA. CONSELL SUPERVISOR. *Formació de termes amb elements cultes*. Barcelona: Generalitat de Catalunya. Departament de Cultura, 1990.
- *Manlleus i calcs lingüístics en els treballs de terminologia catalana*. Barcelona: Generalitat de Catalunya. Departament de Cultura, 1990.
- TERMCAT, CENTRE DE TERMINOLOGIA. *Nou diccionari de neologismes*. Barcelona: Edicions 62: Centre de Terminologia TERMCAT, 2001.
- Web del Centre de Terminologia TERMCAT: <<http://www.termcat.net>>
 Neoloteca: <<http://www.termcat.net/neoloteca>>
 Cercaterm: <<http://www.termcat.net/cercaterm>>
 Criteris: <<http://www.termcat.net/criteris>>

—abstract / resumen—

THE TREATMENT OF LOAN WORDS
IN CATALAN TERMINOLOGY:
CRITERIA AND NEW PERSPECTIVES

Rosa COLOMER I ARTIGAS
F. Xavier FARGAS I VALERO

One of the aspects that most stands out, in the phenomenon of incorporating new units into the lexicon, is the treatment given to the new terms that reach the language with borrowed forms. This article describes the general criteria that the Terminology Center, *TERMCAT* applies when studying loan words originating in the scientific and technical areas. The article discusses the elements that characterize loan words, what new tendencies—some of which may be a reflection of profound changes affecting the general processes of lexical innovation—can be observed in recent years in this field, as well as what aspects are taken into account in the studies leading up to a decision, what relative importance each of these elements has vis-à-vis the others, and how terminological standardization is organized in Catalonia.

The study of loan words offers new and interesting perspectives: the increase in cultural exchange makes the knowledge of distant realities, especially botanical, zoological and other physical or conceptual realities, more widespread and universal. Furthermore, this increase in cultural exchange makes it indispensable to give a name to these realities. The increasingly common knowledge of more than one language, especially English, acts as a check on the natural tendency of the speaker to

EL TRATAMIENTO DE LOS PRÉSTAMOS
EN LA TERMINOLOGÍA CATALANA:
CRITERIOS Y NUEVAS PERSPECTIVAS

Rosa COLOMER I ARTIGAS
F. Xavier FARGAS I VALERO

En el fenómeno de incorporación de nuevas unidades al caudal léxico de una lengua, uno de los aspectos más destacados es el tratamiento dado a los nuevos términos que se introducen en la lengua con formas prestadas. En este artículo se describen los criterios generales que aplica el Centro de Terminología *TERMCAT* a la hora de estudiar los préstamos de los ámbitos científicos y técnicos. Se habla de los elementos que caracterizan al préstamo, y también de qué nuevas tendencias se pueden observar en los últimos años en este campo—alguna de ellas puede ser reflejo de cambios profundos que afectan a los procesos generales de innovación léxica. Se comenta también qué aspectos se tienen en cuenta en los estudios previos a una decisión y qué importancia relativa tiene cada uno de estos elementos respecto a los otros, y cómo se organiza la normalización terminológica en Cataluña.

El estudio de los préstamos ofrece nuevas perspectivas de interés: el aumento de intercambios culturales generaliza y universaliza el conocimiento de realidades muy lejanas (especies botánicas y zoológicas, y otras realidades físicas o conceptuales) y nos obliga a darles nombre; la generalización del conocimiento de más de una lengua, especialmente del inglés, actúa como contrapeso de la tendencia natural del hablante

adopt foreign phonetic pronunciations to his own phonic system. The spoken language is acquiring increasing importance, and in neologistic forms, pronounceability becomes a very important factor. The increasing use of loan words in all kinds of contexts raises graphic problems as regards typographic marking, and the immediate dissemination of any novelty that suddenly gains currency demands a great deal of agility from the media in the study and dissemination of alternative Catalan proposals.

The analysis of these new tendencies inescapably means that the bodies having codifying capacity need to adapt their approaches and criteria to a social reality in which factors such as multilingualism or the universalization of knowledge are increasingly relevant. Terminology must be able to work in this changing environment; it must be capable of offering useful responses to specialists working in the many and varied realms of knowledge. Adequate neologistic proposals may help demonstrate the validity of the language's own resources. TERMCAT believes that this task should be performed from a perspective of service to and cooperation with all the sectors concerned (specialists, scientists, technicians and linguists).

a adaptar las realizaciones fonéticas ajenas a su sistema fónico; la lengua oral tiene cada día más importancia, y en las formas neológicas la pronunciabilidad se convierte en un factor básico; la generalización del uso de los préstamos en toda clase de contextos plantea problemas gráficos por lo que respecta al marcaje tipográfico; y la difusión inmediata de cualquier novedad que salte a la actualidad exige a los medios de comunicación una gran agilidad en el estudio y la difusión de propuestas alternativas catalanas.

El análisis de estas nuevas tendencias comporta necesariamente que los organismos que tienen capacidad codificadora adapten sus planteamientos y criterios a una realidad social en la cual factores como el multilingüismo o la universalización del conocimiento tienen un peso cada vez más relevante. La terminología debe ser capaz de trabajar en este marco cambiante y de ofrecer respuestas útiles a los especialistas de las diversas áreas del conocimiento. Las propuestas neológicas adecuadas pueden contribuir a demostrar la validez de los recursos propios de la lengua. Desde el TERMCAT se considera que esta tarea debe realizarse desde una posición de servicio y colaboración con todos los sectores afectados (especialistas, científicos, técnicos y lingüistas).